

A debreceni cíviszótár*

CSÚRY BÁLINT volt a magyar nyelvjáráskutatás legkiemelkedőbb egyénisége (1886–1941). Életének főműve a *Szamosháti szótár*, melyet a Magyar Tudományos Akadémia két kötetben 1935–1936-ban adott ki. Ebben a szatmári táj falusi lakosságának, elsősorban Egri nevű falunak, szülőhelyének, teljes szókincsét, tehát nemcsak a tájszavakat adta közre, hanem teljességre törekedett. A kolozsvári Református Kollégium Gimnáziumában tanított, amikor meghívást kapott a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Tanszékére, ahol széles körben felélesztette a múlt század utolsó negyedében megindult, de lassanként visszaszorult nyelvjáráskutatást, ahogy mondta a népryelvkutatást.

1938-ban megalakította a Debreceni Egyetemen belül a Magyar Népryelvkutató Intézetet, melynek első gyakornoka lettem, VÉGH JÓZSEF és BAKÓ ELEMÉR tanársegéd mellett. Ennek az Intézetnek egyik legfontosabb feladatává tette CSÚRY a debreceni cíviszótár elkészítését. Az indokolás így hangzott: „Ezzel olyan célt tűztünk magunk elé, mely a magyar nyelvjárásbúvárlatban egészen új. Kétségtelen ugyanis, hogy Debrecen, ez az ősi cívisváros és réges-régi művelődési központ a vele kapcsolatban területek népryelvére, népi kultúrájára rendkívül sokoldalú hatást gyakorolt. E hatás mérvére nézve csak feltevéseink lehetnek. Ha azonban kezünkben volna ilyen debreceni szótár, akkor ez a hatás megfogható és fölmérhető lenne, akkor például a szamosháti szókincsre nézve már lehetne összehasonlításokat tenni”.

A gyűjtés nagy lendülettel indult meg. PETÓ JÓZSEF a tímárok, BALASSA IVÁN a földművelés, VAMOSI NÁNDOR a csizmadiák szókincsét könyv formájában jelentette meg. De kéziratban elkészült a szíjgyártók, a szappanosok és gyertyamártók, a híres debreceni szabók munkájának és szakszókincsének rögzítése is, és jó néhány további témakör munkálata is megindult.

1941. február 13-án, 55. születésnapján, Bálint napkor CSÚRY BÁLINT meghalt, majd jött a háború és szétszórta a tanítványokat, megakadályozta a debreceni cíviszótár további munkálatait, bár az összegyűjtött anyagának jelentős része megőrződött.

* Előadásként elhangzott 1994. február 5-én a Kossuth rádióban.

A teljes szókincs közreadására törekvő tájszótárak CSÚRY nyomdokain az elmúlt évtizedekben is keletkeztek. Így KISS GÉZA Ormánysági szótára, melyet KERESZTES KÁLMÁN CSÚRY-tanítvány rendezett sajtó alá (1952). Említhetem BÁLINT SÁNDOR Szegedi szótárát, továbbá az ugyancsak CSÚRY-tanítvány PENAVIN OLGA Szlavóniai (kórógyi) szótárának három kötetét (1968–1979). Újabban csak a tájszavakat tartalmazó szótárak jelentek meg.

Most azonban mintha reménység nyiladoznék a debreceni cíviszótár munkálatainak továbbfolytatására. Az elmúlt hónapokban járt itthon BAKÓ ELEMÉR, CSÚRY egykori tanársegéde, aki 1945-ben kénytelen volt hazáját elhagyni. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen Alapítványt tett a debreceni cívis szótár befejezésére. Az alapítvány nyitott és csatlakozhatnak a 300 éve szabad királyi várossá lett Debrecen intézményei. Ha pedig a nagyszerű tervhez a fiatal és középkorú debreceni nyelvtudósaink csatlakoznak, akkor a cívis város maradandó emléket állít ma élő és múltbeli nyelvének, műveltségének.

BALASSA IVÁN